

ДУХОВНІ ВІРШІ РОСІЯН-СТАРООБРЯДЦІВ НА ДУНАЇ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ ТА ТЕКСТИ

Олександр Прігарін

УДК 801.81:783.65(477.74)

Наводячи два оригінальні тексти з коментарями, автор порушує питання про можливість використання як історичного джерела духовних віршів. Здійснено спробу встановити співвідношення між минулим групи росіян-старообрядців (липован) на Дунаї і його відображенням у своєрідній позалітургійній духовній творчості. Проаналізовано можливі форми сприйняття досвіду групи за допомогою цього виду фольклору.

Ключові слова: духовні вірші, старообрядницька культура, липовани, Бессарабія, Добруджа.

Printing two original texts with the comments, the author puts questions on an opportunity to attract the spiritual verses as a historical source. He attempts to ascertain parity between the past of a group of the Danubian Russian Old Believers (Lypovans) and its manifestation in peculiar non-liturgy spiritual creativity. Also there is an analysis of the possible forms of perception of the group's experience by virtue of this kind of folklore.

Keywords: spiritual verses, Old Believers' culture, Lypovans, Bessarabia, Dobruja.

Феномен старообрядницької культури в загальнослов'янському контексті зводиться не лише до простих історико-етнографічних та етноконфесійних варіантів російської культури, але й визначається самобутніми типами світогляду та їх утіленням до культурних форм практики, які зберегли до сучасності чимало архаїчних елементів та комплексів. Завдяки цьому старообрядницьке середовище зберігало виразні комплекси, які за його межами вже давно стали рідкісними анахронізмами (крюковий спів, візантійські канони іконопису, стародруки та рукописні традиції тощо). Ураховуючи ці унікальні можливості, наука вже більше ніж два століття експлуатує широкі евристичні можливості такого оригінального «поля». Про це свідчить величезна різнодисциплінарна бібліографія з минулого та окремих аспектів життєдіяльності старовірів.

Радує той факт, що поширюється усвідомлення не лише цінностей, які донесли ревнителі «давнього благочестя», а й іманентних властивостей носіїв таких традицій. Яскравою ознакою цього є бурхливий розвиток спеціальних наукових форумів та часописів протягом останніх років, а також винесення старообрядницької культури на обговорення особливої секції на останньому форумі славистів.

Слід зазначити, що Україна, на землях якої старовіри з'явилися ще наприкінці XVII ст., була й залишається одним із принципових у світі центрів старообрядців різних напрямків та згод. Водночас можна стверджувати, що академічна увага до різних регіональних варіантів (Полісся, Буковина, Поділля, Слобожанщина, Південь України) перебуває тільки на початковому етапі свого формування та визначення дослідницьких стратегій.

З огляду на це нам видається корисним звернутися до потенціалу одного із жанрів фольклору старообрядців — духовних віршів — та окреслити його продуктивні властивості як історичного типу джерела. До того ж ми зробимо це на експедиційному матеріалі, який збирається кафедрою археології та етнології України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова з 1995 року. У програмі цих історико-етнографічних досліджень здійснено виїзди майже по всіх анклавах так званих «липован» України та Румунії, завдяки чому маємо значне коло археографічних та усних джерел, що дозволяють характеризувати різні комплекси народної культури, а також простежити своєрідність їхнього розвитку.

Окреме місце серед вищевказаного корпусу займають народні апокрифи / духовні вірші,

які фіксувалися в писемних та фольклорних варіантах. Загалом вдалося зафіксувати понад 50 основних сюжетів, окремі — у кількох варіантах. Більшість з них — народні оповіді на біблійські теми («Про Адама», «Потоп», «Про Вознесіння Христа» тощо). Дуже часто християнська етика та персонажі постають у міфологічних «казках» (яскравий приклад такого синкретизму — «Про Георгія», у якому змієборчий сюжет виявляється через релігійних персонажів Георгія та Змія). Показовим є побутування віршів про діячів та лідерів старообрядництва («Авакум», «Бояриня Морозова»).

Особливе місце займають вірші, які ми умовно називаємо «історичними». Здебільшого вони місцевого походження й відображають реальні події липованського минулого.

Узагалі, духовні вірші визначаються як «народні поетичні тексти, що об'єднані релігійною православною тематикою та християнським характером етичної оцінки. Виконуються в позалітургійній ситуації без обмежень, які звичайно накладаються на виконання світських творів. Належать до пісенних форм, проте деякі вірші старообрядці читають (т. зв. «читані» вірші)»¹.

Коло наукових питань щодо дослідження духовних віршів, як правило, визначається лінгвістами. Серед них і семантика змісту, і функції побутування, і сюжетно-жанрова типологія, і відображення світогляду тощо². Фольклористи також розв'язують складні питання мовних та музичних особливостей означеного жанру усної творчості³. Базуючись на цьому історіографічному досвіді, особливо на блискучих реконструкціях ментальних концептів С. Нікітіної, спробуємо порушити питання про можливість залучення подібних джерел до історичних студій.

Залишаємо без уваги загальне питання про фольклор як історичне джерело, дискусійність якого актуальна ще з часів Ф. Буслаєва та В. Міллера. Сучасна наука навряд чи може користуватися «шліманською» схемою безпосереднього зв'язку «факт минулого — текст». Наші завдання бачимо скромніше — за допомогою семантичного та функціонального ана-

лізу продемонструвати, у якій формі-концепті події входять до свідомості нащадків у поетичному виразі. Установлення залежності між реальністю та метафорою, яка її відображає, може проводитися за відомою операційною стратегією Ю. Лотмана⁴: план-зміст (семіотичне ядро=факт та його початкове усвідомлення) та план-вираз (повторення прецеденту в різних культурних проявах). Тобто історичні реконструкції можуть стосуватися ментальних одиниць, в основі яких потрібно виявити контекстуальне «свідощтво» про першопривід та аналогічні приводи-мотиви актуалізації. Отже, для історика стає важливим не лише відповідність фольклорного тексту реальності, а й наступні «реальності» виконавців. Відтворення такого взаємозв'язку й може бути змістом джерелознавчої роботи з усною творчістю.

Проілюструємо це на конкретному матеріалі двох духовних віршів, повні тексти яких наведено в додатках. Вірші є яскравими прикладами місцевих історичних пісень, які виходили з монастирського середовища (фольклористи відрізняють «приходські» та «монастирські» варіанти духовних віршів). За форматом вони входять до писемних творів, які, на відміну від усних, розповсюджувалися в численних списках. Незважаючи на це, вони явно віддзеркалювали відразу два стилі. Це — своєрідна еkleктика-поєднання церковнослов'янської та російсько-фольклорної традиції, яка характерна для означеного жанру в цілому⁵.

Списки, за якими здійснюється публікація, виявлені в приватних бібліотеках під час наших наукових відряджень до Румунії в 2003 році.

Перший вірш зберігається у власному зібранні родини Івана Лук'яновича Юва (квартал Піск м. Браїла) поруч зі значною кількістю інших унікальних документів з історії старообрядців Добруджі, Молдови, Бессарабії та Буковини другої половини XIX—XX ст. Ця приватна колекція формувалася впродовж трьох поколінь родини старообрядницьких наставників. Серед численних рукописів, книг, ікон та їх прорисів, фотографій виявляються різні за своїм характером та науковою цінністю.

Слід зазначити, що саме із цієї колекції походить праця відомого діяча старообрядництва Ф. Мельникова — «Краткая история древле-православной (старообрядческой) Церкви», яку надрукували лише наприкінці ХХ ст.⁶ У зібранні є також інші маловідомі пам'ятки старообрядницької теологічної, полемічної та історичної думки.

Найповніший варіант другого вірша зберігався в бібліотеці Стефана Микитовича Стегнєя (с. Сарикьой Тульчинського повіту). Йому дісталася батьківська збірка книг і рукописів. Пилип Стегнєйович Бичків (1908–1983) був духовним наставником місцевої громади церкви Різдва Богородиці: від диякона до протоієрея. Його вчителем, що прищепив смак до читання та книг, був о. Тавріон Демидів зі Славського монастиря Успіння Богородиці. Багато пам'яток передав Пилипові цей архідиякон, який був активним учасником низки нарад і соборів 1920–1940-х років. У згаданій бібліотеці також чимало рукописів, книг і збірок, що чекають на свого дослідника.

Кінцівка вірша наводиться за іншим списком, виявленим серед книг та рукописів Степана Петровича Хрустальова (1920–2004). Це був читець-уставник общини Старої Некрасівки Ізмаїльського району Одеської області, котрий «при румунах» (до 1940 р.) перебував у послушниках Михайло-Архангелівського монастиря біля Нової Некрасівки⁷. Слід додати, що варіантів вірша було зафіксовано чимало, що свідчить про значний рівень популярності сюжету.

У цих приватних бібліотеках, так само як і в інших, особливе місце займають так звані «стиховники» / «стихарники» — рукописні збірки віршів⁸. З 1960-х років з'являються аналогічні збірки, які роздруковані на машинках та за допомогою копіювальної техніки. Нерідко окремі вірші переписані на різних папірцях та розміщені в книгах поміж аркушами. Наші вірші — саме такі варіанти.

Обидва вірші є зразками місцевої епічної творчості. Якщо перший не відомий в інших регіонах старовірства, то другий — варіант на

знайому серед старообрядців тему — руйнація монастирів (Ветка, Іргіз, Виг та ін.)⁹. Тематично вони пов'язані з одним із принципових центрів «давнього благочестя» — Славським монастирем Успіння Пресвятої Богородиці, який виник ще наприкінці ХVIII ст. та існує дотепер¹⁰.

Текстологічний аналіз залишаємо для лінгвістів, а нам важливо спробувати продемонструвати евристичний потенціал таких віршів як джерела щодо студіювання минулого.

Вірш «*Расплакалась братия в обители Славской...*» яскраво репрезентує місцеву творчість другої половини ХІХ ст. Його основний сюжет стосується сторінок біографії архієпископа Славського Аркадія¹¹. Він у двадцять років прийняв іночеський сан і мешкав у різних скитах (Микольському в Мануйлівці, Лаврентіївському в Стародуб'ї, Успенському в Славі, Кам'яному мості на Майносі). Коли до старообрядництва приєднався митрополит Амвросій, він був серед перших, кого посвятили в сан єпископа, а в 1848 році — архієпископа. Разом з єпископом Алімпієм 1854 року його захопили в полон російські війська¹² та доставили спочатку до Москви, а потім до Спасо-Євфимівського монастиря в Суздалі. Там його утримували як арештанта № 1 протягом 27-ми років.

Присутність російських військ у Добруджі та їх підступність щодо старообрядців стало тим контекстом, у якому розгортається думка віршотворця. Розповідаючи про долю Аркадія (зауважмо, що його ім'я не називається), автор звертається до становища ревнителів «давнього благочестя» регіону в цілому. Чітко окреслюється антагонізм між росіянами на Дунаї та Росією як державою, яка «стверджувала»: «... Ви нам зліші за бусурманів та всіх ворогів наших». Офіційна церква та влада давно шукали можливості добратися до цієї релігійної вольності, до духовних наставників. І сам центр, і священники стали в умовах реакційної політики Миколи І своєрідним «більмом» — коли на російській території закривали храми, руйнували монастирі, арештовували церковнослужителів

і активних мирян, то за кордоном — у Туреччині та Австрії — обителі не просто процвітали, але й створили свою трьохчинну ієрархію (1846 р.). («Ваш Амвросій мені турботи більше ще добавив»).

Радість про «сарикьойські розбрати» Росії використовується як метафора проти тих, хто не прийняв митрополита Амвросія. Далі висвітлено полеміку проти так званих «безповівців» — їхні пошуки біглих священників призводять до того, що наставників починають надсилати з Росії, а це вже сприймається як втрата давніх традицій.

Достатньо чітко, майже документально, викладено сам арешт архієпископа та їхня подальша доля. Водночас це насичено есхатологічними виразними метафорами, що наближає текст вірша до фольклору. Християнські персонажі та сюжети (Потоп, Змій та Адам) підкреслюють глобальність подій та вводять традиційні етичні орієнтири.

Розв'язка вірша — це своєрідна програма дій на майбутнє. Автор констатує, що Росія повна жорстокості та несправедливості стосовно «давньої віри». Хоча російські чиновники запевняють старовірів, що їхні діти «вольним духом тоді будуть жити, ні про віру, ні закон не будуть тужити», однак ті, хто піддався на уговори на переселення¹³, будуть, як і інші, піддані репресіям. Тому автор закликає: «Ворогу справа руйнувати, а ви — творити!» Розуміючи, що минулого не повернути, потрібно бути на сторожі надалі («щоб минуле забувати, а вперед рухатися, терпінням перемагати, назад не оглядатися»). Усе це на тлі глибоких розуміння геополітичних процесів: «Не думайте, що Росія про вас забула; їй Франція та Англія голову сокрушила».

Чітко простежується ідея минулого як моделі майбутнього — колишні втечі з Русі сприймаються як єдиний шлях врятування своєї душі. «Щоб човни з парусами були справні, а на човнах та підводах подвиги всім рівні». Такий настрій допоміг врятуватися попереднім поколінням старовірів («двісті років народ утікає з Русі в усі царства»), і таким він має залишатися в майбутньому.

І вже зовсім фольклорна кінцівка — «віршотворця ви не лайте за таку ось псалму, він зимою її склав у холодній спальні; з усіх боків холод натискав, а з одного мангал грів, коли доводилося сумувати, я цей вірш співав».

Загалом важливо визначити, що історичне минуле (конкретні події та їх сприйняття свідками) створює початковий рівень реальності. Через емоції та поетичні метафори цей рівень перетворюється на реальність вірша, де фактологічний матеріал становить фабулу для висловів ментальних очікувань та міркувань. Оскільки такі твори існують декілька поколінь, то можна припустити, що відомий ще один рівень — актуальності. Схожість обставин (початок ХХ ст., радянська 1940-х рр. тощо) породжує ефект співчуття і збігу з попередніми рівнями. Отже, контекстуальний аналіз може сприяти відтворенню як сюжетної тотожності історії, так і свідомості наступних сторінок минулого — авторського та виконавчого.

На підставі цього й можна реконструювати власне події арешту Аркадія, а також ставлення до Росії, її політики серед старообрядців. Негатив окремого випадку за допомогою фольклорного тексту переноситься до інших епох, багато в чому визначаючи спосіб мислення та поведінку липован на майбутнє. Як слушно зазначала С. Нікітіна, час у духовних віршах підпорядковується міфологічній схемі, залишаючись дійсністю і автора, і виконавців, і слухачів¹⁴. У цьому й полягає цінність духовного вірша як історичного джерела (мабуть, більша ніж можливість відтворити реальні факти).

Другий вірш, текст якого наводимо в статті, якраз є яскравим прикладом того. Це — регіональний варіант достатньо відомого серед старообрядців сюжету. Упродовж своїх драматичних мандрювань вони заснували чимало скитів та монастирів і пережили їх руйнацію, що відобразилося в таких творах, як «История о глаголемых отцах и страдальцах Соловецких», «Синаксарь или воспоминание страдальческих подвигов православных христиан богоспасаемого монастыря Свято-Покровско-

го, посадов Климовского, Зыбковского и Злынского» та ін.

Духовний вірш, що наводимо нижче, присвячений подіям 1827–1828 років, коли було знищено один із провідних центрів ревнителів «давнього благочестя» — монастирі Іргізу. І ці події¹⁵, і аналогічні тексти¹⁶ вже були предметом окремої уваги. Незважаючи на присутність іргізької топонімії, цей вірш на Ветці сприймається безпосередньо як місцева творчість — «О разорении Лавреньева монастыря, близъ Гомеля»¹⁷. Його «було покладено на старообрядницький спів, його співали під час постів, ... «майстерниці» (учительки) вивішували цей вірш у своїх келіях»¹⁸.

Для нас важливим є факт побутування цього вірша в дунайському регіоні, що свідчить про сталість та певну спадкоємність традиції. Водночас дуже прозорим видається зв'язок між подіями на Іргізі з гоніннями на старовірів Бессарабії та Добруджі. Усвідомлення спільності долі і є важливим контекстом реальності виконавців та слухачів. Місцеві липовани пережили знищення Серковської та Кунічівської обителей (Молдавія), Миколаївського Некрасівського монастиря (Буджак), Кучеровського скиту і Славської обители (Добруджа) та ін. Звернемося до хронології переписів вірша — за посередніми даними можемо констатувати, що він став нам відомим у списках другої половини ХХ ст., особливо в 1950-х роках. За два-три роки до того було повністю ліквідовано монастирі — два чоловічих та один жіночий у радянській Бессарабії¹⁹.

Зрозуміло, що черговий наступ на старообрядництво породжував пошуки аналогій у минулому досвіді. Саме в значенні реконструкції настроїв можна розглядати такі духовні вірші — вони відображають не документальну історію, а ментальну. Очікування репресій, наступних переселень та мандрувань, християнська доктрина на боротьбі зі злом, а сприйняття його як прояв Божої карі — усе це простежується в тексті вірша «На розорення монастирів». Ці мотиви були головними для переписувача, тому він і припускався помилок

у незнайомих географічних назвах, персонажах; він намагався передати майже біблейську історію «ісходу». Знайома з Ветхого Завіту географія (Арабат, Ефрат тощо) сприймається як благо для такого виходу. Навіть природа має переживати разом з православними руйнацію центру благочестя («Перестаньте співати веселі птахи...»).

Малозрозумілі реалії первісного тексту простежуються в помилках щодо географічних указівок. Так, в одному зі «стиховників» цей вірш названо «Стихъ о розореніи киртиткой обители»²⁰.

На жаль, поки що не виявлено виконання цих віршів. Можливо, що зміни історичних обставин призвели до зникнення з репертуару позалітургійного співу старообрядців регіону цих своєрідних балад. На перший план вийшли зрозуміліші пісні, у яких відображено шляхи особистого порятунку душі («Господи помилуй», «Два ангели» та ін.), які побутують серед представників старшого покоління. Відбувається також процес «імпорту» нових духовних віршів з Москви та інших релігійних центрів (друковані збірки, електронні та аудіозаписи).

Отже, наводячи два приклади історичних духовних віршів, які були зафіксовані серед старообрядницького населення Подунав'я, можемо зазначити, що в них відображено важливі для їх носіїв настрої та сюжети. Їх розгляд дозволяє встановити історичне минуле липован на рівні ментальних намагань, прагнень та оцінок. У цьому й полягає корисність духовних віршів як історичного джерела — ілюстративне підтвердження подій минулого разом з реконструкціями ставлення до нього.

Додаток 1. [«Расплакалась братия в обители Славской...»]

Список, за яким здійснено публікацію, — це дев'ять аркушів паперу із зошита. Написаний чорною тушшю на лініях, які розкреслені олівцем. Абзаци та строфи не визначені. Шрифт — напівустав. **Публікація передає оригінал (літери старослов'янської абетки передані в сучасному написанні).** Нумерацію на аркушах проставлено згідно з

давньослов'янською (літерною) традицією. Умовне датування — 1930–1950-ті роки. Місце — Славський Успенський монастир (Слава Русе Тульчинського цинуту Румунії).

[а] Расплакалась братія въ обители славской, в тихом раю живущіи в стране задунайской. Пришли воины с руси, и свет нам помрачили, шумящю реку на светъ намъ пустили, пастырей ради мы пришли, скоро покажите, овцы после нам згодятся, спокойно живите. Вы намъ злее басурмановъ, и всехъ

враговъ нашихъ, возьмемъ архипастырей, наставников ваших. Много время избирались сними повидаться, какимбы нибудъ случаемъ, к имъ

подобратъся. [/б] Всю росію потрясли, с[вяти]тели ваши, навекъ сними распроцайтесь они теперь наши.

Ц[ер]кви ваши и священство я

все оунитожилъ; вашъ Амвросій мене заботы боліе умножил.

Сарикойскія раздоры мене утешаютъ. ното больно для мене, что оужъ оупадають.

Поповъ сколько вамъ угодно, сросіи

пришлю имъ, должны слушать ихъ во всемъ, и иметь

любовь нимъ. [/] Вы садитесь в[о]лки в повозки спокойно, боятся вамъ нечего, козаковъ довольно.

Полаты вамъ каменны давно оужъ готовы, ворота железныя и тяжки оковы.

Поклонилися о[т]ды, впоследній разъ ниско, нипущаютъ подоіти, и простится близко.

Будьто вихромъ все взялось, и

изглазь сокрылись, разошлася братія, в печаль погрузились.

Все миряне ожидали участи такой же, что погонят ихъ сженами, подороге той же.

[/в] Егда паки потопъ боудеть, мы

ковчегъ имеемъ, безковчегъ мы спастися, средства ниимеем.

Поплывемъ мы заморе, тамъ б[о]гъ

насъ покрываетъ, а гонители погрязнутъ, бездна их покрываетъ.

Страшен громъ сросіи грянулъ, и все содрогнулись.

Тамъ молніи заблестали, и все оужаснулись.

Архипастырь тамъ явился, глава задунайской, верховный архіеп[ис]к[о]п, и святитель

славской. Онъ доставленъ чиновникомъ [/] Вто место

жандарскимъ подалъ пакетъ коменданту, за подписомъ

царскимъ. Велит твердо соблюдать, всекретных

затворахъ без ослабы без отрады, и в крепкихъ

апорахъ. Архимандриту велено всегда увещати,

если будутъ противляца, и см[е]ртгъ обещати.

Заклучили іерарха воузилищахъ тесныхъ, онъ невидитъ оуже с[о]лнца, ниже звездъ

неб[ес]ныхъ. Расуждаютъ россіяне о такомъ случае,

что зачюда [/г] Сотворися в задунайскомъ крае.

Отсвистанія зміина адамъ повредился, и хотелъ онъ б[о]гом бытъ, и темъ онъ

прельстился. Іерарху предвещали изнуреній бегство,

другія обещали русское бл[а] женство. Сопротивныя советы расудок пленили,

во обещаніихъ своих, они изменили. Упились вы невиномъ, но слепой мечтою,

соблазнъ велій сотворили, такою мечтою. На свободе живучи, захотели льготы,

израя стали иска [/] ть гибельной работы. Онъ кровь испіетъ из васъ кости

вамъ оставить, злых преставниковъ онъ квамъ вскорости

преставить. Дети ваши вольнымъ д[у]хом, тогда

будут жити, ниовере низаконе, нибудуть тужити.

Сами вскоре отступятъ, от вееры Хр[ис]товы, противъ руси отвечать, еще неготовы.

Россійское увещанье острогъ и тиранство

[/d] как издревле свирепело в языцехъ

поганьство! Все крепости наполнены, хр[ис]тиянскимъ

родомъ,

Сибирь Кавказъ и Грузія, полна
сим народомъ.
Двесе летъ народъ бежить, сруси вовсе
ц[а]р[с]твы,
изгубляеть онъ древности разными
мытарствы.
Врагу дело изгублять, а вы создайте,
всежь собою не пріязнены место недайте.
Прошедшее воротить уже не возможно,
авьпредъ нада завсегда, жить нам
осторожно
[/] Чтобы лотки с парусами былибы
исправны,
а на лотках и подводах, подвиги
всемъ равны.
Чтобъ задняя забывать, авпредъ
подвигаться,
терпеніемъ побеждать, вспять неоглядать.
Недумайте что росія овась позабыла;
ей Франція и Англія голову съкрушила.
Память вечную воспойте с[в]я[т]елямъ
вашимъ,
вамъ ихъ уже не видать и потомкомъ
вашимъ.
Стихотворца небраните за такую псалму,
онъ зимою составлялъ у холодной спальни.
Со всех сторонъ холодъ тискал, а с одной
мангалъ грель,
когда скучно приходилось, я сей стихъ пель.

Додаток 2. Вірш «На розорення монастирів»

Цей вірш був розміщений на двох аркушах формату А-4 світським рукописним шрифтом. Другий варіант — у звичайному зошиті, напівуставом. Третій, дуже скорочений — у саморобному блокноті, на аркушах 100 мм×150 мм (наявність рядків цього варіанта зазначено виділенням шрифтом).

Стихъ на разореніе

Монастырей!

1. Боже придша времена до насъ,
- Оцы прорекоша еще прежде насъ.
2. Пустыня была всемъ прибежища,
- Ныне уже тамъ нетъ убежища.
3. Разсылають насъ разлучають насъ,

- ради вне разлучна ити за Кавказъ.
4. Не противемся мы божиі воли
разлучаитя мы по неволи.
5. Весь светъ на отечество гдебы не вмирать,
начень кто постица гроба не миновать.
6. Оставимъ мы храмы пречудны
созданы,
Златомъ и сребромъ богато убраны.
7. За царя молитъ в поли будемъ жить,
прожитие свое векъ не забудемъ.
8. Пущай владеють чужимъ насильно,
скоро судія воздасть обимно.
9. Равинъ у него царь и воинъ
богату и нищю судія единъ.
10. На грицкія воды вimore утекли,
его жителей вонъ вытеснули.
11. Поселили ихъ близъ легкой реке,
(Ленкарана)

Имъ свобода тамъ все поле не дана.

12. Араравъ гора и засар река,
(Ераксас река)

Саседстве у нихъ в последнихъ векахъ.

(и река Ефрат недалеча нас)

13. Каспицкое море обливантъ ихъ,
пещяныя степы засыпають ихъ.
14. Снеговія горы покрывають ихъ,
и река ефратъ не далеча ихъ.
15. Дождалися мы жестокой зимы,
высылаи всехъ насъ безъ всякой вины.
16. Мы вовсякой власти повинунимся,
за обидищихъ богу молимся.
17. Построимъ мы кушы вместо
светлыхъ келеевъ
мы будимъ в молчаніи громкихъ петекъ
18. Помирать мы будимъ прижитіе свое
жили на реке быстрой узе.
19. Но время быстрее сей нашей реке,
оно унесло в златыя веки
20. Стояла Обитель боліе ста летъ,
ныне опустела уже ея нетъ.
21. Звнъ ²¹ былъ удивленъ аки
громъ гремель
соборъ разныхъ птицъ громко песни пель
22. Теперь все замолкло и нетъ ничего,
изгибло потлело травой зарасло.
23. Перестаньта петь веселья птицы,

- скоро улетайте за моря отъ насъ.
24. Скажитя заморемъ что насъ уже нетъ тамъ,
кнамъ не прилетайте, будущимъ летомъ.
25. Пущай распевантъ здесь одна сова,
летучія мышы вороня стада
26. Прохожий неможитъ безъ
слезъ пройти,
рассматривать разны придметы.
27. Ни кого ни видить никого ни
встричантъ,
онъ все взираитъ головой качаитъ.
28. Горе праведный судъ его же не стало,
какъ превратное время настало.
[Отцы всеблажены, надгробий лишены:
И свечи возженны, уж все угашены.
Певцы досточюдны, и четцы изрядны:
Отцы трудолюбцы, от нея отгнаны.

¹ Никитина С. Е. Духовные стихи // Славянские древности: этнолингвистический словарь / ред. Н. И. Толстой. – М.: Международные отношения, 1999. – Т. 2. – С. 158.

² Напр.: Никитина С. Е. Устная народная культура и языковое сознание. – М., 1993; Бахтина В. А. Духовные стихи славянских народов (сравнительные аспекты поэтики сюжетов и жанров) // Славянские литературы, культура и фольклор славянских народов. XII Международный съезд славистов (Краков, 1998). Доклады российской делегации. – М., 1998 та ін.

³ Красовски А. Духовный стих у русских старообрядцев Добруджи // Культура русских-липован (русских-старообрядцев) в национальном и международном контексте: сб. науч. трудов / отв. ред. А. Иванов, Р. Моррис. – Бухарест: Арарат, 1996. – С. 117–120; Пряхина И. И. Язык духовных стихов Верхокамья (по рукописям Верхокамского собрания ОРН НБ МГУ им. М. В. Ломоносова) // Традиционная культура Пермской земли: К 180-летию полевой археологии в Московском университете, 30-летию комплексных исследований Верхокамья (Мир старообрядчества. – Вып. 6). – Ярославль: Ремдер, 2005. – С. 169–181; Макаровская М. В. Напевы духовных стихов Верхокамья // Традиционная культура Пермской земли... – С. 182–197.

⁴ Лотман Ю. В. О проблеме значений во вторичных моделирующих системах // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1964. – Т. 1. – Вып. 160. – С. 5–6.

⁵ Пряхина И. И. Язык духовных стихов Верхокамья... – С. 170–171.

В Давидские гусли, повсегда свиряли:
В посте и молитве, тело умерщвляли.
Отечество Иродъ, охотно оставляли:
Неги и утехи, всяконежно презирали.
Вонной удаленной, отъ людей вселялись:
Въ той умиленной, присно водворялись.
Судебъ Божиихъ бездна, инамъ

непостижна:

От всякого рода, небесна иземна,

конечно закрыта]

[Бже нашъ, помилий насъ. Аминь.]

Конецъ

Сей духовны стихъ написася в Славскомъ Мужыскомъ Монастыре 5=ва Мая
Го[да] Иеродіаконъ Амброси
Проба пера и чернила, что возможно ее
разобрать ²².

⁶ Мельников Ф. Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви. – Барнаул, 1999.

⁷ Федорова А. И. Старообрядницькі монастири на півдні Бессарабії // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2002. – Вип. 12. – С. 20–22.

⁸ Про це детально див.: Мурашева Н. С. Типы сборников духовных стихов, распространенных в старообрядческой среде: по материалам экспедиционных исследований // Старообрядчество: история, культура, современность. Материалы. – М., 2005. – Т. II. – С. 241–248.

⁹ Абрамов И. Старообрядцы на Ветке. – С.Пб., 1907. – С. 5–7; Перекрестов Р. И. Плач по Киргизу // Старообрядчество: история, культура, современность. Материалы. – М., 2002. – С. 322–325; Горбацкий А. А. Старообрядчество на белорусских землях. – Брест, 2004. – С. 208–209.

¹⁰ Comunitatea Rucilor Lipoveni / Chid de prezentare ontocumit de S. Moldovan. – Bucuresti: ARARAT, 2004. – С. 333–335.

¹¹ Про це детально див.: Аркадий // Старообрядческие иерархи / сост. А. Ю. Писаревский. – М., 2002. – С. 24–26; Вургафт С. Г., Ушаков И. А. Старообрядчество. Лица, события, предметы и символы. Опыт энциклопедического словаря. – М.: Церковь, 1996. – С. 34–35.

¹² Кельсиев В. И. Исповедь // Архив русской революции. – Берлин, 1923. – Т. XI. – С. 267; Про важливість цього у сприйнятті мирян свідчить такий запис: «1854-го года марта ... 24-го

дня ... Комендант приехавши с казаками 30 человек вооруженных и взял архиепископа и епископа в Россию!» (Старообрядческий сборник. Полемические сочинения. 1833–1854 // Відділ рідкісних книг та рукописів наукової бібліотеки МДУ ім. М. В. Ломоносова, МУК № 734, арк. 199 зв; Рукописи старообрядцев Бессарабии и Белой Криницы. Из собрания Научной библиотеки МГУ им. М. В. Ломоносова. Каталог / сост. : Е. Б. Смилянская, Н. Г. Денисов. Депонированная рукопись : в 2 ч. – М. : ИНИОН, 2000. – С. 88).

¹³ Це мало місце впродовж 1860-х років.

¹⁴ *Никитина С. Е.* Духовные стихи // Славянские древности: этнолингвистический словарь. – С. 160.

¹⁵ *Мельников-Печерский П. И.* Исторические очерки поповщины. – М. : Типография Каткова, 1861. – С. 164–172; *Прозоров И. А.* История старообрядчества. – М. : Третий Рим, 2002. – С. 170–172; *Мельников Ф. Е.* Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви. – С. 137.

¹⁶ *Перекрестов Р. И.* Плач по Киргизу. – С. 322–325; *Горбацкий А. А.* Старообрядчество на белорусских землях. – С. 208–210.

¹⁷ *Абрамов И.* Старообрядцы на Ветке. – С. 5.

¹⁸ *Горбацкий А. А.* Старообрядчество на белорусских землях. – С. 210.

¹⁹ *Федорова А. И.* Старообрядницькі монастирі на півдні Бессарабії. – С. 20–22; *Михайлуца Н. И.* Старообрядческие монастыри и монашество на Измаильщине в годы Великой Отечественной войны // Липоване: история и культура русских-старообрядцев. – Одесса, 2004. – Вып. 1. – С. 71–76.

²⁰ Місто Браїла в Румунії.

²¹ Найімовірніше – «Евон» (так у тексті С. П. Хрустальова).

²² Майже хрестоматійний авторський запис, яким позначаються старообрядницькі рукописи (див., напр. : *Поздеева И. В.* Книжность Книжность старообрядческого Верхокамья: истоки, читатели, судьбы (по записям на экземплярах книг Верхокамского собрания НБ МГУ) // Традиционная культура Пермской земли... – С. 127.